

# Съдържание

|                                   |   |
|-----------------------------------|---|
| <i>За неперудите и светлината</i> | 9 |
| В я р а Т и м ч е в а             |   |

|                       |    |
|-----------------------|----|
| <i>Предговор</i>      | 46 |
| К а р о л а й н М и с |    |

|                          |    |
|--------------------------|----|
| ЗА ЖИВЕЕНЕТО И УМИРАНЕТО | 51 |
|--------------------------|----|

|                     |    |
|---------------------|----|
| НЕ СЪЩЕСТВУВА СМЪРТ | 67 |
|---------------------|----|

|                                             |    |
|---------------------------------------------|----|
| ЗА ЖИВОТА, СМЪРТТА<br>И ЖИВОТА СЛЕД СМЪРТТА | 89 |
|---------------------------------------------|----|

# За пеперудите и светлината

*Този, от когото се нуждаем в наши дни,  
е Галилей в областта на парapsихологията*

МАЙКЪЛ ТОЛБОТ  
*Холографската Вселена*

„Никой не се е върнал оттам, за да разкаже“ – такъв е „здравомислещият“ отговор, който най-често получаваме на въпроса дали съществува живот след смъртта.

Има ли обаче и друг отговор?

Преди повече от 40 години д-р Реймънд Муди, психиатър с докторска степен по философия, публикува книгата си „Живот след живота“. В нея подробно е описан един феномен, който той пръв определя като Near Death Experience – *преживяване, близко до смъртта* (ПБС).

Оттогава до днес има вече много творби, посветени на този феномен. Разбира се, темата съвсем не е нова – още от древни времена съществуват свидетелства, раз-

казващи за живота „отвъд“. Особеното обаче през онази 1975 г. е, че авторът Реймънд Муди е лекар. За да напише предговор към книгата си, той се обръща към друг един лекар – г-р Елизабет Кюблер-Рос. Неофициално тя му е доверила: „И аз направих същите открития като вас!“, а официално му написва предговор от три страници, в който, в общи линии, се казва следното: „Този млад лекар е много смел. И твърденията му са абсолютно верни. При все това нищо добро не го чака – най-напред от страна на представителите на Църквата, които не допускат безнаказано намеса в тяхната сфера на дейност, а след това и от страна на учените, които отдавна са се наговорили с прелатите да си поделят правата по тълкуване на действителността“. Книгата на г-р Муди веднага се превръща в бестселър, но репутацията му в научните среди е необратимо очернена – колегите му в най-добрия случай го наричат „шарлатанин“. Обвиняват го наред с какви ли не други неща за това, че е прикрил имената на пациентите си и че методите му не са научни.\*

---

\* Три години след публикацията на г-р Муди друг един лекар и университетски преподавател, Джордж Ричи, издава книгата си „Завръщане от утре“, в която описва собственото си преживяване, близко до смъртта, случило се през 1943 г. Преди да го опише в книга, Ричи често го е споделял със студентите си – един от тях е именно Реймънд Муди, и точно разказът на преподавателя му го е мотивирал да започне да изследва над 150 случая на ПБС. (George G. Ritchie and Elizabeth Sherrill, *Return from Tomorrow*, Old Tappan, NJ: F.H. Revell, 1978). – Бел. авт.

Друг един смел ум, рискуващ да очерни научната си репутация, е д-р Майкъл Сабом. Този изключително сериозен тексаски кардиолог се намесва в темата за ПБС съвсем случайно – негова позната медицинска сестра го моли да изкаже мнението си за книгата на Реймънд Муди. Той не се и поколебава: „Този човек просто търси сензация. Като кардиолог аз съм участвал в десетки реанимации, връщали сме хора буквално от отвъдното, но никога не съм чул за подобни преживявания от устата на пациенти!“ Все пак, за да е сигурен, той решава да зададе някои въпроси на болните си и подготвя обширен въпросник, в който случайно се промъква въпросът: „Имате ли спомени от момента, когато сърцето ви беше спряло?“ Първите двама пациенти го поглеждат с изненада: Какви спомени? Та нали сърцето им е било спряло? Третият обаче му разказва прекрасна история на пътуване извън тялото – точно като описаните от Реймънд Муди! За да разнищи тази странна история до дъно, д-р Сабом се впуска в дълга и изключително подробно документирана анкета, която продължава от 1977 до 1981 г. Той е принуден да признае, че колегата му Муди съвсем не е шарлатанин. Неприятният миг настъпва, когато кардиологът прави опити да публикува труда си в медицинско списание. Връщат му го отвсякъде. „Защо? – недоумява Сабом. – Не съм пренебрегнал нито един от изследователските критерии! Методите ми са изцяло научни и изключително строги!“ „Нито методите ви, нито критериите подлежат на съмнение! – отговарят му. – Обаче *темата не е*

научна“. В крайна сметка изследванията му са публикувани през 1982 г. под формата на книга.\*

Междувременно темата е придобила такава популярност, че през 1981 г. най-престижният изследователски институт в света, „Галъп“ прави проучване върху ПБС в САЩ. Резултатите са огромна изненада за всички – изглежда, осем милиона възрастни американци, тоест приблизително един на всеки двадесет, са преживели поне един от етапите на ПБС!

Днес, четири десетилетия след книгата на Реймънд Муди, в списъка на „безстрашните“ са се добавили още стотици имена и изследвания, извършени по цял свят. При все това официалната наука продължава гордо да извързва глава и да игнорира всяка публикация на тази тема независимо кой е нейният автор и какви са методите, които е използвал.

Но нека се обърнем отново към първите ни въпроси. Защо ни е нужен Галилей в областта на парансихологията?

По каква причина Реймънд Муди се е обърнал не към друг, а към една дребничка жена, при това чужденка със смешен швейцарски акцент, да напише предговор към книгата му? И за да разкаже кой се е върнал от Смъртта.

---

\* Michael Sabom, *Recollections of Death: A Medical Investigation*, HarperCollins Publishers, 1982. – Бел. авт.

## *Коя е Елизабет Кюблер-Рос?*

### *Детство и младежки години*

Елизабет Кюблер се ражда на 8 юли 1928 г. в Цюрих в семейството на застраховател. Тъй като първото им дете е момченце, родителите си мечтаят този път за момиченце... и получават три наведнъж! Елизабет се появява първа и тежи едва един килограм – във време, когато все още няма нито кувьози, нито адаптирано мляко. Навярно невероятната ѝ енергия и съдбовна свързаност с живота и смъртта са определили съдбата ѝ още от онези първи мигове на бял свят. Навремето бе модерно близнаците да се обличат еднакво и да се отглеждат по напълно идентичен начин. През цялото си детство обаче Елизабет ще се бори за своята индивидуалност. От малка тя има силен характер и ясно изразени интереси – докато сестрите ѝ Ерика и Ева играят с кукли, тя „строи“ ветеринарна клиника в мазето. Първите ѝ пациенти са котета, зайчета, таралежи и врабчета. Тогава е четиригодишна. Елизабет е на единайсет, когато учителката им задава съчинение на тема какви биха желали да станат, когато пораснат. Момиченцето пише: „Искам да бъда търсач, изследовател на непознатите области на човешкото

познание. Искам да изучавам естеството на живота, на хората, на животните, на растенията. Но най-много от всичко искам да стана лекар! Знам, че медицината е невъзможна мечта, но това е най-голямата ми мечта“. Тя знае, че мечтата ѝ е невъзможна, защото вече е повдигала този въпрос вкъщи и баща ѝ е отсякъл: „И дума да не става! Не съм достатъчно богат, за да изуча и трите си дъщери“. Той е избрал да прати в колеж дъщеря номер две, защото е болнава – останалите ще трябва да се задоволят с ролята на добри домакини.

Когато става на шестнайсет години, един ден баща ѝ заявява, че от следващия понеделник тя започва работа при него като секретарка. По онова време бащините решения са закон; и когато девойката решително отказва, бива изгонена от вкъщи със заръката да не се връща никога вече. За да оцелее, тя си намира работа като домашна помощница, а по-късно като лабораторен асистент – най-напред при лекар офталмолог, впоследствие в голяма цюрихска болница.

Първият сблъсък на Елизабет с огромната човешка мъка без съмнение са изгладнелите, наплашени бежанци, които започват да прииждат в неутрална Швейцария да търсят спасение от войната. Като всички Елизабет следи събитията по радиото; с немски като майчин език тя прекрасно разбира съдържанието на Хитлеровите речи. На 1 септември 1939 г., когато Германия напада Полша, девойката си дава обещание да помогне на полския народ с каквото може веднага щом това стане възможно.

Такава възможност се появява през лятото на 1945 г., и то (удивително!) с помощта на баща ѝ. От цялото семейство само Елизабет споделя увлечението му към планината и skite; тази обща страст става причина двамата да се сдобрят. Елизабет се запознава с клиенти на баща си, които членуват в *International Voluntary Service for Peace* – международна организация, подобна на *Лекари без граници*, но в която постъпват хора с всякакви професии – зидари, хлебари, общи работници. Разрушената от войната Европа се нуждае от всеки чифт ръце.

По онова време на организацията ѝ трябва готвачка – това е първата мисия на Елизабет. Отначало тя работи във Франция, Белгия и Швеция, а от пролетта на 1946 г. – най-сетне и в Полша, както се е зарекла преди време. Пътуването ѝ дотам е истинско приключение – до Гданск – с кораб, а до Варшава – на покрива на влак, завита със старо одеяло. Елизабет се установява в Луцима – селце в близост до границата с Русия, напълно разрушено от танковете. Прегладнялото население е жертва и на епидемия от коремен тиф, а на десетки километри наоколо няма лекар.

Скоро в селцето пристигат две полякани, студентки по медицина, решени да отворят диспансер. Когато научават, че при американците има млада швейцарка, която е работила три години в болница, те веднага я наемат. Отначало в диспансера няма нито лекарства, нито спринцовки освен оскъдното количество санитарни материали, които Елизабет е донесла от Швеция. Налага



се трите „лекарки“ да измислят какви ли не алтернативни варианти за болкоуспокоителни.

Полша е първото истинско изпитание за Елизабет. Там тя не само натрупва опит като лекар, но става свидетел и на храброст, самоотверженост и героизъм, които оставят в нея отпечатък за цял живот. Например срещата с Рита – русокоса полякиня, едва двайсетгодишна, която знае, че бавно умира от левкемия, но въпреки това в погледа ѝ има ведрост и радост. Елизабет вече е виждала хора да умират с кураж и спокойствие сред красотата на Швейцарските Алпи. Ала тук, всред всеобщата мъка и разруха, откъде Рита черпи сили за ведрост?

Друга незабравима среща – с г-жа В. Един ден тази жена пристига в диспансера с тригодишния си син Янек, болен от тиф. Тя идва пеша от селото си – в продължение на 40 км е носила момченцето на ръце. Янек е последното ѝ живо дете, останалите ѝ дванайсет – дванайсет! – деца са умрели в концлагера Майданек. За няколко месеца Елизабет е научила достатъчно полски, че да разбере разказа на жената и да се опита да ѝ обясни, че не може да направи за детето нищо, нищичко! Десетки деца в Луцима са измрели от същата болест, а в диспансера вече не е останало никакво лекарство. Но жената стои там и повтаря отново и отново: „Моля ви, докторке, спасете детето ми!“ Така че Елизабет просто облича палтото си и повежда жената с детето към близкия град Люблин. Двете вървят 30 км пеша. Разбира се, болницата в Люблин е претърпана и един млад лекар прави опит да се отърве

от тях, обяснявайки на свой ред, че нищо не може да направи. Елизабет обаче увисва на ръкава му – в крайна сметка помага това, че е чужденка – и в края на краищата лекарят приема Янек за лечение. Но той изхвърля двете жени навън и им забранява да се връщат в болницата, преди да са изтекли три седмици. Никой не се съмнява, че дотогава момченцето ще е умряло.

Елизабет и майката се връщат в диспансера, където в продължение на още три седмици г-жа В. се включва да помага на болничния персонал с каквото може. Една вечер – двайсет и първата вечер – тя изчезва без предупреждение и Елизабет си казва, че навярно никога повече няма да чуе за нея. Но един ден намира пред вратата пакетче – носна кърпичка, в която е завито малко пръст, и бележка с молив: „Шена благословена полска пръст за вас от г-жа В., чието последно 13-то дете вие спасихте“. Развълнувана, Елизабет си представя пътя, изминат от тази жена – най-напред 30 км до болницата в Люблин, където намира момченцето си излекувано като по чудо. После до дома си, за да остави Янек при роднини. След това още 20 км до най-близкия действащ свещеник, който да благослови пръстта. И накрая отново в Луцима, на още 30 км, за да поднесе на Елизабет носната кърпичка с най-ценния дар, за който се е сетила...

Преди да си тръгне от Полша, Елизабет отива до Майданек – зловещия Майданек, за който толкова е слушала. Там вижда неща, които не забравя цял живот – вагони, пълни с детски обувчици и с човешки коси, крематориуми-

ме... Но това, което преобръща сърцето ѝ, са дървените барачки, в които са държани децата. По стените им са изрисувани пеперуди! В чудовищните условия, сред опустошение и смърт, малките клетки съществата са рисували пеперуди... Елизабет ще превърне пеперудата в свой символ. Впоследствие често ще сравнява умиращите с пеперуди, които се отърват от пашкула си и отлитат свободни.

Още едно покъртително запознанство – в самия Майданек Елизабет среща Голда, млада еврейка от Бавария. Всичките ѝ близки са намерили смъртта си в лагера, тя самата се е спасила по чудо. Върнала се е в Майданек на поклонение, а на следващия ден заминава за... Германия! Смаяна, Елизабет научава, че младата еврейка е решила да се пребори със собствената си болка и горчивина, като се грижи за децата на немски войници в една болница в Хановер! Изглежда решителна, погледът – ведър и спокоен. Потресена, Елизабет се пита какво се е случило в главата и сърцето на тази жена, че да намери сили да постъпи по този начин? Какво е станало в тези лагери на смъртта, че от тях да излизат подобни хора?

След Полша нашата млада „хуманитарна авантюристка“ се отправя към Русия, пътувайки този път с цигански камун. Това приключение обаче за малко не ѝ коства живота, защото се заразява от коремен тиф. Познати успяват да я закарат в Германия, където е приета в болница и в продължение на цяла седмица се лута между живота и смъртта. Останалите болни – немци –

и обръщат гръб и не ѝ дават дори вода, докато изгаря от треска. Когато обаче се възстановява дотолкова, че отново да е в състояние да говори, те разбират грешката си и започват да се извиняват – смятали са я за полякия! Ако са знаели, че е швейцарка, те веднага... Отвратена, Елизабет напуска болницата при първа възможност. Завърща се в Цюрих, където отново поема работата си на лабораторен асистент, но паралелно с това продължава и прекъснатото си образование. Учи вечер след работа в една таванска стая под наем. През лятото на 1949 г. Елизабет издържа матурата си, а на следващата година се записва в Медицинския факултет. Чакат я седем години усилено учене.

Един от състудентите ѝ е американец, висок хубавец на име Емануел Рос (Мани). Двамата се влюбват, но как биха могли да устроят живота си заедно? Мани иска да се върне в САЩ, докато Елизабет мечтае да посвети живота си на страдащите, като Алберт Швайцер, като Майка Тереза. Дори има предвид конкретен проект, който скоро трябва да я отведе в Индия. Но в последния момент, поради липса на финанси, проектът пропада – Елизабет вече няма оправдание да откаже предложението на Мани. Двамата се женят – и оттук насетне тя ще бъде позната като д-р Рос и ще живее в Ню Йорк.

## *Полет над кукувиче гнездо*

За Елизабет Ню Йорк и американският начин на живот представляват истински културен шок. Впрочем гали е предполагала, че само десет години по-късно снимката ѝ ще се появи на корицата на известното списание *Time Magazine*?

Младото семейство започва работа в спешното отделение на болница в Лонг Айленд. Първото нещо, което смайва Елизабет, е фактът, че американците са превърнали смъртта в абсолютно табу. Да се говори за смърт е проява на лош вкус. Умиращите биват скрити в най-отдалечените отделения. Смъртта се изживява не като естествен завършек на живота, а като лична несполука, буквално провал на лекаря и на медицината като цяло. В САЩ почти никой не умира вкъщи – огромното мнозинство от хората изживяват последните си дни в болницата. При това за най-важно се счита да се скрие от болния сериозното му състояние – всички наоколо с изкуствено веселие му повтарят безспир: „Нищо ви няма! Не, наистина, съвсем нищичко, само след месец ще припкате отново!“ Те са убедени, че това поведение е израз на човеколюбие. Но нека да се замислим над един аспект от старите традиции, свързани със смъртта. Както отбелязва Патрис ван Ерсел в книгата си „Черният извор“, едно време хората са успокоявали близките на мъртвия с думите: „Не се безпокойте, той поне осъзнаваше какво става и имаше време да довърши делата

си“. Днес е обратното – успокоението гласи:

„Не се безпокойте, всичко стана толкова бързо, че той нищо не разбра“.

Елизабет, която винаги е обичала децата, мечтае да стане педиатър. Един главен лекар ѝ обещава назначение в детското отделение, но при условие че не е бременна.

Разбира се, точно в този момент тя открива, че чака дете. Принудена е да приеме друга, по-нископлатена работа в психиатричното отделение на Държавната болница в Манхатън. Чака я труден период – тя губи бебето при спонтанен аборт, а по същото време баща ѝ едва не умира от удар. Работното ѝ място е истински ад – отделенията са препълнени с психопати, шизофреници и пациенти с маниакална депресия, натъпкани с успокоителни, с празни очи и понякога потънали в собствената си урина. Ужасена, Елизабет открива, че ги използват като опитни мишки – дават им конски дози ЛСД, седативи и халюциногени, които още не са добре проучени, а после ги оставят да се гърчат на пода от болка и страх в плен на кошмарите, предизвикани от дрогата.

„Новата лекарка“ започва да се бори с всички сили за промяна на положението. Най-напред установява правила за самите болни – д-р Рос изисква от тях да са измити, сресани и облечени, в противен случай няма да им се дават цигари и кока-кола. Но от друга страна, строгата чужденка с ужасния швейцарски акцент ги гържи за ръката, когато имат криза, сякаш са болни деца, носи им подаръци по празниците, усмихва им се и разговаря с тях. Шефовете ѝ

отначало търпят тези „нови методи“, но после я предупреждават – ако не е способна да поставя между себе си и болните необходимата дистанция и да възпира емоциите си, по-добре веднага да напусне. В противен случай болните ще ѝ се качат на главата.

Получава се обаче точно обратното – методите ѝ са възнаградени с необикновени резултати. Например една художничка с шизофрения, която не е произнесла нито дума от години, проговаря и започва отново да рисува. Когато една пациентка едва не умира след наказателно третиране с електрошок, Елизабет вдига скандал, заплашвайки шефовете си, че ако не спрат веднага с тези средновековни методи, цялата американска и европейска преса ще бъде информирана какви ги вършат зад дебелите стени на болницата! Вместо да я уволни обаче, както всички очакват, директорът на болницата кани д-р Рос на разговор и ѝ казва, че и той самият е имал идеята да забрани електрошока като наказание – за няколко месеца, просто като експеримент. Горедолу по времето, когато Кен Киси публикува впечатляващата си книга „Полет над кукувиче гнездо“, Елизабет Кюблер-Рос на практика прилага методите, с които си служи главният герой Макмърфи, за да се бори срещу системата и да помогне на пациентите. През 1961 г., когато тя в края на краищата напуска болницата, три четвърти от пациентите ѝ, считани за неизлечими, са успели да си тръгнат от отделениято и да започнат нов живот навън.

Някои от тях са живели затворени там с години – една пациентка е преседяла цели 19 години!

Елизабет вече е напълно сигурна в едно – гори и изпадналите в ступор психично болни са свръхчувствителни към емоционалното състояние на онези, които ги заобикалят. Дори и най-добрите на теория лекари и медицински сестри няма да са в състояние да им помогнат, ако не подхождат към тях с отворено сърце. С други думи, с обич. Накрая Елизабет не се колебава да използва самата дума – „обич“, „да обичаш“. Да, на мнозина не звучи професионално. Но пък каква дълбока истина съдържа...

Колегите ѝ, разбира се, са изненадани от подобни нетрадиционни изказвания и методи, но вече я иронизират – получените от нея резултати са твърде красноречиви. Веднъж дори един лекар иска от нея съвет за свой пациент – млад мъж с депресия, който вече от седмица се преструва на парализиран въпреки антидепресантите, с които го тлъпчат. Елизабет се среща с пациента и разговаря с него час и половина. Накрая казва на лекуващия лекар: „Той не се преструва – наистина е парализиран. Болен е и знае, че ще умре. Депресията му е просто нормален етап от процеса на умирането. Сякаш е в траур за самия себе си“.

Траур за самия себе си? Колегата я гледа, сякаш е загубила разсъдъка си. Няколко дни по-късно болният умира.

По това време Елизабет вече е открила модела, с който ще стане световноизвестна – петте етапа на умирането. Когато човек научи, че страда от нелечима болест, той най-напред преминава през етапа на отричането:



„Не, не е възможно това да се случва на мен. Не може да е вярно!“ След това този на гнева: „Кой подъл, зъл бог е измислил този живот? Проклети да са всички!“ После идва пазаренето: „Боже, ако ме излекуваш, ще направя, каквото поискаш!“ Четвъртият етап е на депресията – вече нищо няма значение, всичко е черно и безнадеждно. И накрая, за най-мъдрите, за най-прозорливите, за онези, които са подкрепяни в изпитанието от любящи близки – идва петият етап, този на приемането, на спокойствието. Преминалите през този етап имат в погледа си ведростта на полякинята Рита, надеждата на г-жа В., любовта на еврейката Голда.

При всяка голяма загуба – тежка болест, смърт на близък или раздяла с любим човек – хората преминават през тези етапи. Не винаги през всичките етапи, невинаги в посочения ред. Но моделът е този.

Междувременно двамата със съпруга си се преместват в Денвър, Колорадо. Широките пространства, величествените пейзажи и близостта до индианската култура очароват Елизабет. Тя започва работа като асистент на професор Сигни Марголин, психофизиолог с широки интереси, посветил голяма част от работата си на едно ново поприще – връзката между болестите и емоциите. Двамата се сприятеляват. Професорът работи с хипноза; един ден той хипнотизира Елизабет, която се вижда в кожата на индианка, плаваща по реката с кану.

Професорът често ходи в Ню Мексико, където работи с индианци. Веднъж той казва на Елизабет, че му се налага

да замине на командировка по същото време, когато трябва да изнесе месечната си лекция пред студентите. „Но си помислих, че може би вие ще пожелаете да ме заместите пред тях!“, завършва той. Леко разтревожена, Елизабет го пита дали е оставил цялостния текст, който тя да прочете на студентите, или ще трябва да сглоби лекцията си въз основа на записките на професора. „Нищо не съм предвидил – гласи отговорът. – Вие си изберете на каква тема да им говорите. Имам ви доверие“. И двамата не знаят до каква степен тази идея ще промени живота на Елизабет.

## *„Ненаучната“ тема*

Елизабет е обзета от паника. Добре, ще се качи на подиума да говори пред близо стотина студенти, дошли да чуят друг лектор... Но какво да им каже?

Неделята преди лекцията, докато полива цветята в градината, Елизабет внезапно намира търсената идея. Тя хуква да я сподели със съпруга си – ще им говори за смъртта! Мани избухва в смях – лекарите се интересуват от живота, не от смъртта, казва той. Освен това този сюжет не е научен. Вместо да се откаже, Елизабет се амбицира и още на следващия ден се заравя в библиотеката да види какви изследвания са направени в тази област. Огромна изненада – никакви! Има книги за хранителния

режим на умиращите, за лекарствата на умиращите, но нито ред за психологическото състояние на самите умиращи!

Не само това – липсва дори и ясна дефиниция на смъртта. Кога умира човек – когато дишането спре? Когато тялото изстине? Когато спре сърцето? Дълго се е смятало така, но днес лекарите вече могат да измерват мозъчните вълни и обявяват пациента за клинично мъртъв, когато електроенцефалограмата представлява права линия. Но се знае, че има хора, завърнали се от толкова дълбока кома, че електроенцефалограмата им е изобразявала права линия в продължение на цели 20 минути – достатъчно време да бъдат обявени за повече от мъртъви. После обаче внезапно са се съживили. Значи не са били мъртъви?... Но тогава – какво е да си мъртъв? Елизабет си дава сметка, че медицината всъщност не знае по този въпрос повече от философията.

Тя се замисля за своите собствени студентски години в Швейцария – преподавателите там често са илюстрирали лекциите си чрез присъствието на реални пациенти, докарани в аудиторията на носилка или в инвалиден стол. Дали и тя не би могла да постъпи така – нужно е само да намери неизлечимо болен, който да се съгласи да говори пред студентите.

И Елизабет наистина намира пациент, и то такъв, който надминава всички очаквания!

С големите си зелени очи и бледа кожа Линда е не само много красива, но и крайно трогателна. Тя е съвсем млада,

още дете – току-що е отпразнувала 16-ия си рожден ден. В болницата. Обичала е училището, обожавала е да играе тенис, а сега лежи с левкемия и е ужасно сърдита на всичко и всички... И особено на майка си, която не е искрена с нея и все така повтаря, че ѝ няма нищо, като същевременно я обсипва с подаръци. Елизабет седи на леглото на Линда, държи я за ръката и разговаря с нея в продължение на часове. Девоичката ѝ разказва най-хубавите си спомени от детството. Казва ѝ колко много иска да завърши училище. Как знае, че вероятно никога повече няма да може да пътува. Гневът се сменя с мъка, после с известна без-рост, после отново се превръща в гняв... Когато Елизабет я пита дали ще се съгласи да говори пред студенти, Линда е много изненадана, а после звънко се смее – защо не? Ще ѝ е интересно да се върне в класната стая, този път на мястото на учителя!

Това е лекция, която ще остане в историята! Стотина студенти седят в залата, бърбят си и държат дръвки. Те са изненадани да видят вместо професор Марголин някаква непозната жена, която на всичкото отгоре говори с плътен швейцарски акцент. Елизабет трепери, докато се качва на подиума, трепери, когато взема думата. Но гласът ѝ скоро укрепва. САЩ са номер едно в много неща, казва тя. И особено в едно – в страха от смъртта. Не така е било при Древните, които са имали доблестта да гледат смъртта в очите. Тя им разказва накратко за пътствията си из следвоенна Европа. „У нас в Швейцария – казва – краят на живота не се счита за срамна

болест. Дори въобще не се счита за болест“. Страхът от смъртта парализира също и живота. Двете са тясно свързани! „А сега ще можете да поговорите с един много болен човек, който много е разсъждавал по тези въпроси“, завършва тя.

Студентите, разбира се, очакват някой мъдър старец. Появата на Линда в инвалидната количка предизвиква истински потрес. Елизабет пита има ли желаещи да ѝ зададат въпроси, но аудиторията сякаш изведнъж се е вкаменила — никой не смее да проговори и дори да помръдне. Така че в крайна сметка Елизабет просто продължава диалога си с Линда, започнат в болницата. Девойката разказва за мечтите си, за страховете си, за умората си, за това колко ѝ е мъчно, че близките ѝ не смеят да бъдат искрени с нея. За надеждата си — а ако все пак, въпреки прогнозите, оздравее? Колко хубаво би било да оздравее! Когато започва да показва признаци на умора, откарват я обратно в болницата, а в аудиторията студентите изведнъж излизат от парализата си, бършат сълзи и говорят един през друг — за да кажат най-вече, че никога през живота си не са били толкова дълбоко развълнувани. „Никой лекар не е в състояние да се грижи за тежко болни пациенти, ако не е осъзнал собствената си смъртност — взема думата Елизабет. — За беда нашите медицински академии са забравили това. Всяка година те позволяват на хиляди младежи да се дипломират, без да имат необходимата подготовка — лекари, които отказват дори да си

помислят за смъртта. Обърнали сме гръб на мъдростта ) на Древните“.

Успехът на тази лекция надминава всички очаквания. Скоро след това обаче Емануел Рос получава назначение в Чикаго и семейството трябва да помисли за ново преместване.

Междувременно то се е увеличило с двама членове – сина Кенет и дъщерята Барбара.

Декември 1965 г. Елизабет е в Чикаго от три месеца, когато четирима студенти по теология потропват на вратата ѝ. Чули са за лекцията ѝ в Денвър. Имат да пишат дипломна работа на тема „Кризата в живота на човека“. Освен това как да станат добри свещеници, като никога не са виждали умиращ човек? Не може ли следващия път, когато отива при тежко болен пациент, и те да я придружат?

Елизабет е изненадана. Свещеници? Тя самата не е много наясно какво е личното ѝ отношение към религията. Отгледана е като протестантка, но будният ѝ дух бързо я е подтикнал към недоверие не само към семейната религия, но и към религиите по принцип. В документите за американско гражданство в графата „религия“ е отменила квадратчето „атеист“.

От друга страна, как да откаже? Нали от дете мечтае да бъде „изследовател на непознатите области на човешкото познание“? А съвременната медицина е превърнала смъртта в свършено табу, в „тема, която не е научна“ и на която всички изследователи са обърнали гръб. Достатъчно е да се видят реакциите на колегите ѝ, когато

Елизабет тръгва да търси пациент, когото да представи на студентите по теология – питат я няма ли срам и съвест, обявяват я за луда и дори за садистична. „Обвинявах ме, че експлоатирам хора, които, според тях, са изгубили всякаква надежда – ще напише по-късно тя в автобиографията си. – Тези колеги не чуваха какво им казвам – че на умиращите може да се помогне буквално до сетния им час“. Елизабет доказва твърдението си още с първия пациент, който намира за четиримата студенти. Това е тежко болен старец, готов да се примири със смъртта, само едно нещо не му дава мира – скаран е със сина си, двамата не са се виждали от години. Елизабет успява да издири сина и да го убеди да посети баща си в болницата. Няколко дни след това старецът умира омиротворен.

През идните години тя ще изпълни последните желания на още много умиращи – и деца, и възрастни – и ще им помага да си отидат в мир.

Междувременно срещите между неизлечимо болните и студентите започват да се провеждат редовно и постепенно стават част от учебната програма на Чикагския университет. През 1968 г., с началото на войната във Виетнам, темата за смъртта става още по-актуална и наболяла.

Оттук нататък нещата се развиват неудържимо. През 1969 г. Елизабет пише първата си статия за медицинското списание на Чикагския университет. Един нюйоркски издател, МакМилън, попада на статията и незабавно се

свързва с Елизабет – той иска книга. Налага му се дълго да настоява, защото в препълненото си ежедневие Елизабет просто няма време да пише. Но в крайна сметка книгата е написана – Елизабет я завършва за три месеца, като работи върху нея всеки ден от полунощ до три часа сутринта. Заглавието ѝ е *On Death and Dying* („За смъртта и умирането“). А когато на 21 ноември 1969 г. списание *Life* публикува статия за един от семинарите на Елизабет – този път студентите се срещат с 22-годишната Ева, красива и трогателна като Линда и също като нея болна от левкемия – и Елизабет, и Ева стават „звезди“.

Отдавна любимка на студентите, които пет години подред ѝ присъждат званието „най-добър преподавател“, Елизабет става любимка и на читателите. Шефовете ѝ обаче не я гледат с подобно умиление. Наистина болницата се е прочула покрай статията в *Life*, но с какво? Не с това, че връща на хората живота и здравето, а с една от умиращите си пациентки! При това толкова млада!

Отделът за връзки с обществеността заплашва вкупом да си подаде оставката, а на Елизабет забраняват достъп до отделенията. Не, не ѝ пречат да практикува семинарите си – подходът е по-подмолен! Просто забраняват на студентите да ги посещават, ако искат някой ден да се дипломират. Колегите ѝ започват да странят от нея. Скоро не ѝ остава друг изход, освен да напусне университета.

Но ето че други университети, институти и болници започват да я канят като лектор. Тя непрекъснато е



в движение, обикаля цялата страна, прекарва повече време в самолети, отколкото у дома. Емануел Рос, който така и никога не е успял да разбере какво толкова намира съпругата му в тази „ненаучна тема“, каквато е смъртта, не успява да преглътне и внезапната популярност, и честите отсъствия на Елизабет. Един ден той продава къщата им в Чикаго и заминава с двете им деца. И ето че Елизабет се намира сама, „на улицата“.

## *Шанти Нилая*

„Трудно е да започнеш живота си съвсем отначало, когато си на 50 години – дори и за човек като мен, който имаше отговорите на важните въпроси в живота“, пише Елизабет в автобиографията си. Тя се установява в Есконгидо, Калифорния, и за известно време живее в каравана – „макар тя да беше твърде малка, за да побере всичките ми книги или дори удобен стол“.

Помним, че неизвестното и тайнственото я привличат като магнит още от малка. Едно от най-необикновените преживявания на Елизабет идва, след като прочита книгата на Робърт Монро „Пътуване извън тялото“.

Сам преживял редица подобни „пътувания“, отначало по случайност, а след това научавайки се да ги предизвиква по своя воля, Монро твърди, че е открил техника да ги възпроизведе в лабораторна среда. Елизабет е потресена –

нима състоянието, за което толкова пациенти са ѝ разказвали, може да бъде предизвикано? Тя се свързва с Монро, който ѝ съобщава, че е предвидено група лекари, психиатри и инженери да тестват метода му, и я кани да се присъедини към тях.

И така – с преживяване близко до смъртта, предизвикано по изкуствен начин, Елизабет на свой ред се отправя на пътуването, за което толкова е слушала. Тя разказва в книгите си за него като за приключение, променило я завинаги. Но докато Елизабет оценява преди всичко духовната си трансформация, останалите свидетели на експеримента със собствените си очи констатираят съвсем физическа промяна у нея. Отишла е при Монро болна – вече заплаща годините усилена работа със запущане на червата, всекидневни дози лекарства и дълбока умора и при най-малкото физическо усилие. При завръщането от 20-минутното си „пътуване извън тялото“ обаче всички тези болестки са изчезнали и тя не само изглежда отпочинала и подмладена, но и здравето ѝ е възстановено. Елизабет донася от това пътуване не само твърдото убеждение, че всичките разкази на умиращите са напълно истинни и че животът ни на земята наистина има цел и смисъл, но и запечатани в ума ѝ две тайнствени непознати думи – „шанти нилая“. Едва по-късно тя ще разбере, че на санскрит те означават „мирен пристан“.

Оттук нататък Елизабет се отклонява от научното поприще и поема по пътя на мистицизма. „Самата тя твърди, че не е променила критериите си. Че все така остава

скенник, докато лично не се е убедила в истинността на гадена идея. Просто преживяванията ѝ дотолкова се отклоняват от нормата, че тя става непоносима за много от съвременниците си“, пише Патрис ван Ерсел.

В Ескондидо Елизабет отваря свой собствен лечебен център – наречен, разбира се, „Шанти Нулая“, където провежда семинарите си. Те се радват на голям успех; потокът от желаещи да участват в тях не секва и за всеки семинар има резервни списъци с десетки чакащи. Нейни приятели и сътрудници са Джей и Марта Бархъм, които тя цени високо. С тях е свързано и едно от най-горчивите разочарования в живота ѝ. Заедно те организират сеанси за „общуване с отвъдното“. Джей твърди, че е лечител и медиум, но с времето става ясно, че е просто лъжец и мошеник. На Елизабет ще ѝ трябват години, за да излекува нараненото си доверие.

Но хуманизмът и майчинската ѝ нежност скоро намират друго поле за изява. „В последните месеци се носеха слухове за нов вид рак, който покосява хомосексуалните“, пише Елизабет в автобиографията си. Първият пациент със СПИН, появил се на семинарите ѝ, се казва Боб и е 27-годишен. „Беше много слаб, краиниците му бяха покрити с ужасяващи виолетови петна и аз се улових да мисля, че е по-добре да се отърва от него... През ума ми минаваха въпроси като „Какво му има всъщност? Ами ако е заразно? Ако му помогна, дали няма и аз да свърша като него?“ ... Собствената ми реакция ме уплаши. Казах си – ако аз, Елизабет Кюблер-Рос, която цял живот съм работила с болни

и умиращи, че и даже официално ме считат за най-вещата в тази област, изпитвам такова чувство на отхвърляне на болестта на този млад човек, то дори не мога да си представя колко силно ще бъде отхвърлянето на обществото към жертвите на СПИН!“

Разбира се, тя е права. Повечето хора наистина смятат, че тези болни заслужават да умрат. (Не го ли пише и в Стария завет – Содом и Гомор и прочие? Но в Новия завет пък пише друго...) Вярна на себе си и на ценностите си, Елизабет скоро се залавя с организацията на семинари, предназначени само за болни от СПИН. За разлика от университетските срещи в Чикаго, където ѝ се налага да издирва синовете и дъщерите на възрастни пациенти, за да ги помири, тук е обратното – повечето болни от СПИН са млади хора, отхвърлени от родителите си. Каква радост цари всеки път, когато Елизабет успее да обедини семейства и когато някой от пациентите ѝ възкликне: „Трябваше да се разболея от тази ужасна болест, за да разбера най-сетне какво е безусловната любов!“

През 1984 г. Елизабет напуска Калифорния и се установява във Вирджиния, където осъществява една голяма своя мечта – купува собствена ферма. Междувременно работата ѝ е станала толкова популярна, че тя получава средно по 15 000 писма на месец. И ето че един ден едно от тези писма преобръща сърцето ѝ. „*Скъпа д-р Рос, пише в него, имам тригодишен син, болен от СПИН. Вече нямам сили да се грижа за него. Той почти не спи и почти не яде. Какво заплащане ще искате, за да се грижите за него?*“

Значи тази нова пандемия покосява и деца! Това писмо се оказва първото от поредица покъртителни истории. Например онази майка от Флорида, умираща от СПИН, която прекарва последните си мъчителни месеци в търсене на болница или хоспис, където след нейната смърт да се погрижат за дъщеричката ѝ, също заразена с болестта... но получава откази от 70 различни институции! Или друга майка от Индиана, която моли Елизабет да се грижи за болното ѝ от СПИН бебе: „Никой не иска дори да го докосне“, пише тя. Д-р Рос веднъж дори отвлеча едно такова дете. Изоставено като малко в кутия от обувки, то е откарано в болница и изолирано в специална клетка. „Никой никога не е докосвал това момиченце, не го е люлее, не го е държал на ръце! На две години то не знае дори да пълзи, камо ли да ходи и да говори! Това е неописуема жестокост!“, пише Елизабет, разтърсена от вдън душа. Тя намира семейство, готово да осинови детето, но от болницата отказват да им го дадат. Елизабет намира начин да отвлече детето, а после заплашва болницата, че ще разкаже за случая на пресата. Този шантаж ѝ е помогнал едно време при шизофрениците в Манхатън, помага и сега. „Щастлив завършек на този тъжен случай – момиченцето вече си има семейство и очаква да изживее юношеството си!“, заключава Елизабет. Но един кошмар се загнездва в мислите ѝ – как болни от СПИН деца умират, изоставени от всички, без никакви грижи и без да са усетили обич в краткия си живот. Вече

познаваме достатъчно Елизабет, за да се досетим каква е следващата ѝ идея — през 1985 г. тя замисля да осинови 20 бебета, болни от СПИН, за които да се грижи в новата си ферма, превърната в приемен център. Можем да се досетим също и как жителите на общината приемат идеята ѝ — те я обявяват за Антихрист, който се кани да разпространи страшната болест в домовете им. И започва да получава открити заплахи за живота си. Дали Елизабет, която дълбоко се възхищава от Алберт Швайцер и Майка Тереза, забелязва как самата тя се е превърнала в също толкова емблематична фигура на милосърдието? „Болестта СПИН представлява особена опасност за човечеството — пише тя. — Но за разлика от войната тази заплаха е вътрешна — омразата и дискриминацията ли ще изберем, или любовта и солидарността?“ Вместо отговор жителите на общината горят кръстове в градината ѝ, стрелят по прозорците ѝ и пукаат гумите на колата ѝ. Елизабет осъзнава, че при толкова огромна враждебност ще се наложи да се откаже от плана си. Тя разказва как един ден влязла в залата, приготвена за децата, пълна с плюшени играчки и плетени грешки, и плакала в продължение на часове. А после се хвърлила с всички сили и всички средства да търси осиновители за болните деца, използвайки например информационния бюлетин на „Шанти Нулая“, за който били абонирани 25 000 души. Едно семейство от Масачузетс осиновило седем деца! През 1994 г. фермата на Елизабет бива подпалена. В пожара изгарят всичките ѝ притежания — личен архив, снимки,

документи, ръкописите на книгите ѝ, писма от цял свят, вещи от родителите ѝ и нейните лични вещи, спомените от времето, прекарано в Полша. От така мечтаната ферма остава само пепел – Елизабет отново остава без нищо, „на улицата“. По настояване на сина ѝ Кенет тя отива да живее при него в Аризона. Да, местният Ку Клукс Клан все пак успява да изгони „спинаджийската докторка“ от земите си!

Следват тежки години. Здравето ѝ се влошава – няколко поредни инсулта ѝ налагат да ограничи многобройните си дейности, но все пак не успяват да я откажат от работата ѝ, от писането на книги и... от цигарите. Друг по-сериозен мозъчен удар налага по-дългото ѝ хоспитализиране. Тя вече дори не успява сама да отваря писмата си, които пристигат все така многобройни от цял свят. Последните осем години от живота си дейната Елизабет е принудена да прекара на специално медицинско легло в къща наскре Аризонската пустиня, сред кактусите, койотите и птиците, обслужвана от индианка, която не се плаши от гневните ѝ изблици и трудния ѝ характер. Защото д-р Рос чака смъртта като избавление и е много сърдита, защото Бог толкова дълго отлага излитането на пеперудата от пашкула.

Дейвид Кеслер, неин сътрудник през тези последни години, си спомня: „Елизабет цял живот беше говорила за „добрата смърт“, беше светилото в тази област и хората не можеха да повярват, че е толкова гневна при приближаването на собствения си край. „Хората харесват теорията

ми за петте етапа на траура – казваше тя – само че не ми допада идеята аз самата да преминавам през тях“. Но да, точно това ставаше – човек като всеки друг, и тя самата премина през описаните от нея етапи“.

И все пак любопитството ѝ към живота и смъртта и интересът ѝ към хората никога не я напускат – всеки път когато приема посетители и журналисти, тя не пропуска с блеснали очи да отпрати към тях някое послание: „Трябва да пазим природата!“, или „През XXI век жените най-после ще заемат полагащото им се място!“, или пък: „Хората трябва да се обърнат към духовността и към безусловната любов!“

Буквално до последния си дъх тя продължава да пише. На 24 август 2004 г. завършва последната страница от книгата си „За скръбта и траура“ (On grief and grieving), написана в съавторство с Дейвид Кеслер, след което умира, обградена от близките си.



## Епиглог

„Елизабет Кюблер-Рос е великата инициаторка на всички модерни изследвания на смъртта“

Ф Р А Н С О А Б Р Ю Н \*

„Елизабет не се страхуваше от смъртта — нито от своята собствена, нито от тази на другите. Но тъй като смъртта ужасява почти всекиго, Елизабет се превърна в една от най-противоречивите фигури в медицинската общност. Парадоксът при нея е, че изследванията ѝ бяха научни и стриктни, но същевременно насочени към любовта и надеждата и носещи посланието на Христовото съзнание. Медицината, която тя практикуваше, беше не толкова за тялото, колкото за душата; не толкова кариера, колкото духовен зов. Тя атакува един културен мит — и не кой да е, а самата смърт! — и го разцепи по средата. За мен тя е една от героините на нашето време“

К А Р О Л А Й Н М И С \*\*

„Тя бе пръв експерт в света по въпросите на смъртта и скръбта и същевременно най-живият човек, когото някога съм срещал. Започна кариерата си в медицината — област, изцяло доминирана от мъже — но да се установи

---

\* François Brune. *Les morts nous parlent*, Editions du Félin, 1988. — Бел. авт.

\*\* Световно известен автор и интуитивен диагностик, авторитет в областта на енергийната медицина и човешкото съзнание. — Бел. ред.

като лекар не беше достатъчно висока цел за нея.  
Елизабет беше революционер“

Д Е Й В И Д   К Е С Л Е Р \*

„Елизабет единствена от всички нас [изследователите на смъртта] пресече границата, която разделя научното познание от мистичното знание. Тя пое огромен риск. Беше велика дама“

К Е Н Е Т   Р И Н Г   В ИНТЕРВЮ С   П А Т Р И С   В А Н   Е Р С Е Л \* \* \*

„Единодушно призната за една от най-влиятелните личности на XX век, д-р Елизабет Кюблер-Рос не е оставила безразличен нито един свой читател, слушател или познат. Психиатър, професор по медицина, Доктор хонорис кауза на редица университети, почитен гражданин на стотици градове по цял свят, боготворена и обичана или очерняна и подценявана, безразлична както към похвалите, така и към критиките, Елизабет никога не престана да утвърждава идеята за едно по-любящо човечество, да бъде докрай открита към другите, да вярва в живота и да разпространява убеждението, че отвъд смъртта всеки от нас има своята светла мисия“

Е Р В Е   М И Н Ъ О \* \* \*

---

\* David Kessler – сътрудник на Елизабет от последните ѝ години и съавтор на две от книгите ѝ. – Бел. авт.

\*\* Patrice Van Eersel. *La Source Noire*. Editions Grasset, 1986. – Бел. авт.

\*\*\* Hervé Mignot, президент на асоциацията „Elisabeth Kübler-Ross – France“. – Бел. авт.

## Многото лица на Галилей

Чували ли сте името Игнац Земелвайс?

Когато за пръв път прочетох историята на Игнац Земелвайс, се разстроих .

Ето накратко какво ни казва Уикипедия за него:

*„Унгарски лекар (1818 – 1865). В средата на XIX век родилната треска е причина за смъртност сред родилките, достигаща до 50%. През 1847 г. Земелвайс въвежда масова дезинфекция и измиване на ръцете на работещите в акушерските клиники и отделения с помощта на разтвор на хлорна вар. Въпреки многото публикации, аргументиращи идеята, че благодарение на измиването на ръцете смъртността пада под 1%, научните обяснения на Земелвайс биват отхвърлени от медицинската общност, защото противоречат на утвърдените научни и медицински възгледи по това време. Измиването на ръцете също е отхвърлено – Земелвайс не е в състояние да предложи приемливо научно обяснение за своето откритие. През 1865 г. той е вкаран в лудница и жестоко бит от персонала. Умира от септицемия на 47 години“.*

Едно време Църквата е осъдила, наред с безчет други хора, Галилео Галилей и Джордано Бруно за ерес.

За нещастие нейната наследница на трона – Науката – се държи по същия арогантен и самодоволен начин. Без да

стига дотам, че да изгаря физически жертвите си,  
тя ги очерня, подиграва им се безжалостно или просто  
им обръща гръб. Кладата вече е психологическа,  
но не по-малко унищожителна.

Представете си как са били приемани думите на Земелвайс  
през XIX век: „Колеги, по ръцете ви има едни микроско-  
пични животинчета, които причиняват болести.

Те са там, макар че не можете нито да ги видите, нито  
да ги усетите, и могат да ви надвият и да причинят  
смъртта ви, макар вие да сте големи и видими. Повярвай-  
те ми, моля ви! Мийте си ръцете!“

Земелвайс е умрял в лудница, пребит, отритнат и само-  
тен. Но благодарение на него са спасени хиляди човешки  
животи. Днес в Будапеща е издигнат негов паметник  
с надпис „На Спасителя на майките“, а родният му дом  
е превърнат в Музей на историята на медицината.

Нищо ново, нали? Старите вкоренени идеи се променят  
бавно. Колко време е отнело на човечеството да повярва,  
че Земята е кръгла? Велик учен като Лавоазие е доказал,  
че няма метеори, заявявайки: „От небето не може  
да падат камъни, тъй като в небето няма камъни“. Друг  
велик учен, канадският астроном Саймън Нюкомб, лауреат  
на редица високи отличия, е твърдял, че е невъзможно  
някога машина да полети във въздуха, тъй като  
е невъзможно да лети нещо, което е по-тежко от въздуха.  
Днес науката вече е приела бактериите, метеорите  
и самолетите. Но сега битката се води на друг фронт –

има ли животът ни смисъл и чака ли ни нещо след смъртта?

Както казва самата Елизабет Кюблер-Рос:

*Учените би трябвало да бъдат по-скромни. Трябва да приемем скромно, със смирение, че съществуват милиони неща, които все още не разбираме. Но това, че все още не разбираме някои неща, не означава, че те не съществуват или пък не са реални.*

В Я Р А Т И М Ч Е В А

P.S. С благодарност на Патрис ван Ерсел, френски писател и журналист, автор на две невероятни книги – анкети за смъртта: *Черният извор* и *Да опитомим смъртта отново* (Patrice Van Eersel, *La Source Noire*, Editions Grasset, 1986 ; *Réapprivoiser la Mort*, Editions Albin Michel, 1997), написани не само с разум, логика и научна прецизност, но и с отворено сърце, страст и вдъхновение. С благодарност и на Йоанна Коева, скъпа приятелка и първа читателка на този текст.